

ANETA FUDALI

WYCHOWANIE DO PRZEDSIĘBIORCZOŚCI SPOŁECZNEJ W TEORII I PRAKTYCE

W obliczu dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości edukacyjnej coraz częściej pojawiają się pytania: czy aktualny system edukacji stwarza przestrzeń do rozwoju aktywności społecznej, w jaki sposób przygotowuje się młodego człowieka do świadomego uczestnictwa w życiu społecznym i gospodarczym, na ile gotowe są przyszłe pokolenia do solidarnego reagowania na wyzwania nowoczesnego świata?

Współcześnie przedsiębiorczość społeczna stanowi nową wartość w segmencie społecznej aksjologii (Nowak, 2001, s. 386-391). Przedsiębiorczość jest rezultatem działań człowieka, będących przejawem postaw danej osoby. Stąd zasadne jest zatem pytanie: czy do przedsiębiorczości społecznej można wychować człowieka oraz, jaką rolę pełni w jego rozwoju. Analizując przedsiębiorczość społeczną z perspektywy pedagogiki zakładam, że odgrywa ważną rolę w rozwoju osobowym człowieka również w jego przygotowaniu do życia wspólnotowego. Podejmując tę problematykę w kontekście pedagogicznym, należy odpowiedzieć na kluczowe pytania: czym jest wychowanie, jak rozumieć przedsiębiorczość społeczną, w jaki sposób przebiega proces wychowania ku tej wartości oraz, jakie są przykłady dobrych praktyk w tym obszarze.

DEFINICYJNE UJĘCIE WYCHOWANIA

Wychowanie definiowane jest wieloaspektowo. W szerszym ujęciu podkreślana jest rola różnorodnych czynników oddziałujących na formowanie się osobowości człowieka, tworzą je m.in.: rodzina, środowisko szkolne i rówieśnicze, media (Nowak, 2008, s. 189-191). Wąskie rozumienie wychowania to świadome i intencjonalne działania podejmowane w konkretnej sytuacji wychowawczej (Nowak, 2001, s. 272). Na tej płaszczyźnie definicyjnej występuje mnogość nazw oraz koncepcji, gdzie wyróżniane są określone płaszczyzny wychowania, np. biologiczna, psychologiczna, socjologiczna, kulturowa czy normatywna. M. Nowak (1999, s. 255) przypomina o zagrożeniach związanych z redukcjonizmem osoby jako konsekwencją częściowego lub całkowitego utożsamiania wychowania z dowolnie obraną dyscypliną, co w rezultacie powoduje zminimalizowanie złożonej rzeczywistości wychowania do pewnego obszaru, bez holistycznej analizy.

S. Kunowski (2001, s. 166-169) wyróżnia cztery fundamentalne grupy definicji wychowania:

1. prakseologiczną – gdzie główną rolę odgrywają oddziaływania wychowawców,
2. ewolucyjną – procesu rozwojowego jednostki,
3. sytuacyjną – gdzie zwraca się szczególną uwagę na warunki i bodźce środowiska wychowawczego,
4. adaptacyjną – dotyczącą skutków i wytworów działań wychowawczych.

Integralnie zdefiniowane wychowanie uwzględnia różnorodne powiązania człowieka ze światem przyrody, społeczeństwa, kultury i transcendencji, wykraczające poza „perspektywy cząstkowe i jednowymiarowe” (Nowak, 2001, s. 269). Funkcjonuje tutaj tzw. „realizm wielowymiarowy” wychowania z „uwzględnieniem wymiaru bytowego, poznawczego, psychologicznego, aksjologicznego, etycznego, a nade wszystko egzystencjalnego” (Nowak, 2001, s. 269). Wspieranie rozwoju wszystkich warstw bytu ludzkiego, od biologicznej po transcendentalną, determinuje integralny progres młodego człowieka oraz kształtuje jego dojrzałość.

W sytuacji oddziaływań wychowawczych wszelkie czynności polegają na wspieraniu wychowanka „we wzrastaniu w człowieczeństwie (w humanitas) i w działaniu na rzecz pobudzenia do osobowego sposobu życia, a więc wzbudzenia osoby (maieutyka osoby)” (Nowak, 2001, s. 271). Wychowanie staje się więc działalnością wspierającą wychowanka w przyjmowaniu odpowiedzialności za własne czyny i w świadomym kształtowaniu przez niego swojego życia. A. Rynio (2011, s. 227)

trafnie podkreśla, że „odpowiedzialność zakłada wolność, a miara wolności winna być miarą odpowiedzialności”.

W odniesieniu do powyższych treści warto przypomnieć tutaj słowa Jana Pawła II z *Listu do Rodzin* (1994, nr 16) „wychowanie jest przede wszystkim obdarzaniem człowieczeństwem – obdarzaniem dwustronnym”. Doprecyzowuje ten proces definicja J. Tarnowskiego (1993, s. 66) „wychowanie to całokształt sposobów i procesów pomagających istocie ludzkiej, zwłaszcza przez interakcję, urzeczywistniać i rozwijać swoje człowieczeństwo”. Tarnowski globalnie ujmuje wychowanie, eksponując jego wielowymiarowość w postaci działań podejmowanych przez wychowawcę oraz podkreślając dynamiczną rolę wychowanka w procesie wychowywania.

W personalizmie człowiek pojmowany jest jako osoba obdarzona wolnością i godnością, która pełnię swojego człowieczeństwa osiąga poprzez urzeczywistnianie obranej hierarchii wartości. Optymalnym wsparciem w rozwoju młodego człowieka jest koncepcja integralnego wychowania realizująca postulat J. Tischnera (1984, s. 90): „w człowieku wartość stała się osobą”. Jest to wspomaganie wychowanka w urzeczywistnianiu wartości w jej obiektywno-personalistycznej hierarchii. Wektorami wychowania ku wartościom są godność oraz wolność osoby. Obie te wartości są wyznacznikami relacji wychowawczej. Wolność człowieka warunkuje podejmowane działania, decyzje, wybory, za którymi stoją obrane wartości (Gadacz, 1993, s. 102-104). W ujęciu pedagogicznym wartości „wyrażają to, co być powinno i czego pragniemy, wpisują w rzeczywistość pewien sens ostateczny, ukazują to, co naprawdę istotne i do czego warto dążyć” (Nowak, 2001, s. 393). Tym samym podkreślają ważny obszar teleologii wychowania: relację wartości i celów wychowania. W personalizmie cele wychowawcze pojmowane są jako świadomie wybrane wartości i normy społeczne, które służą rozwojowi człowieka jako osoby w konkretnej rzeczywistości społecznej (Nowak, 2001, s. 376). Wśród wartości wiodących prym we współczesnej teleologii wychowania Nowak (2001, s. 386-391) wymienia, za Brezinką: pracę (zawód, powołanie, solidarność), miłość i rodzinę, zdyscyplinowanie wewnętrzne (autodyscyplina), religię, patriotyzm. Przedsiębiorczość społeczna jest powiązana ze wszystkimi wymienionymi wartościami w sposób pośredni albo bezpośredni, jak m.in. praca i patriotyzm.

W psychologii (Wojciszke, 2010, s. 13-65), socjologii (Sztompka, 2002, s. 45-165) czy ekonomii (Frank, 2007, s. 77-306) przy badaniu przedsiębiorczości społecznej kładziony jest nacisk na psychospołeczne uwarunkowania postaw. Przedsiębiorczość ta może być równocześnie traktowana jako wartość pośrednia wobec

dobra wspólnego. W kontekście podstawowych elementów rzeczywistości wychowania, musi się znaleźć problem wychowania ku wartości przedsiębiorczości społecznej, której rezultatem jest dobro wspólne.

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ SPOŁECZNA W ASPEKcie CELÓW WYCHOWAWCZYCH

Przedsiębiorczość społeczna jest działalnością podmiotową osoby; ujęta w aspekcie wychowawczym stanowi przedmiot refleksji pedagogicznej. Powiązana jest z działalnością gospodarczą i społeczną, będącą odpowiedzią na potrzeby danej społeczności.

Przedsiębiorczość społeczna ma bogatą tradycję sięgającą 1968 r., kiedy to B. Strickland założył Manchester Craftsmen's Guild, a kilka lat później, w 1976 r., M. Yunus założył Grameen Bank. Współcześnie idee przedsiębiorczości społecznej rozślał B. Drayton, który zainicjował działania Międzynarodowego Stowarzyszenia Przedsiębiorców Społecznych ASHOKA, skupiającego innowatorów społecznych z całego świata (Sen, 2007).

W Polsce idee przedsiębiorczości społecznej rozpowszechnił Europejski Program Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL, który w latach 2004-2008 finansował projekty tworzące przedsiębiorstwa społeczne i realizujące różne inicjatywy z zakresu przedsiębiorczości społecznej. Program ten wpłynął na współpracę międzysektorową poprzez tworzenie partnerstw sektora pozarządowego z sektorem biznesu oraz administracji publicznej.

Rozwojowi praktyki działań społecznych towarzyszy metodologiczna refleksja nad tymi zagadnieniami. Badacze D.D. Brock i M. Kim (2011) analizując społeczną przedsiębiorczość, wyróżniają trzy okresy jej rozwoju. Pierwszy z nich to pionierski, do lat 90. W tym czasie wśród instytucji wyróżniały się Harvard Business School i Stanford Center for Social Innovation. Kolejny to etap konsolidacji przypadający na lata 2000-2008, gdzie prym wiodły Center for the Advancement of Social Entrepreneurship na Duke University oraz Skoll Centre, University of Oxford. W tym okresie pojawił się na rynku wydawniczym „Social Enterprise Journal”. Trzeci, współczesny okres rozwoju datowany jest od roku 2009. Autorki wskazują na rolę Third Sector Research Centre: Social Enterprise Cluster. Jest to instytucja utworzona przez University of Birmingham oraz University of Southampton. W 2010 r. zadebiutował „Journal of Social Entrepreneurship”, a w 2011 „Journal of Social Business”.

W badaniach nad teorią społeczną przedsiębiorczości zasadniczo dominują dwa przeciwstawne stanowiska. Przedstawiciele pierwszego wskazują, iż termin „społeczna przedsiębiorczość” jest zakorzeniony w biznesie (Pedero, McLean, 2006). Co więcej, jest uznawany za wyodrębnione pole zainteresowań badawczych (Light, 2008), bywa też identyfikowany jako subdyscyplina przedsiębiorczości (Certo, Miller, 2008, s. 267). Natomiast druga grupa badaczy teorii przedsiębiorczości społecznej, m.in. J. C. Short, T.W. Moss i G.T. Lumpkin (2009), wskazuje na małą liczbę badań empirycznych oraz słabości metodologiczne, co potwierdzają W. Cukier, S. Trenholm, D. Carl i G. Gekas (2011), którzy poddali analizie 567 publikacji na temat przedsiębiorczości społecznej wydanych w latach 1987-2008 oraz 274 studia przypadków przywoływanych w artykułach. Stwierdzili oni, iż występuje istotny brak badań empirycznych przedsiębiorczości społecznej, a dotychczas publikowane badania wykazują niedostateczny rygorystyczny metodologiczny.

S.T. Certo i T. Miller (2008, s. 269) podkreślają istnienie wielu określeń społecznej przedsiębiorczości, co stwierdzają również badacze W. Cukier, S. Trenholm, D. Carl i G. Gekas (2011, s. 101, 102), przywołując w swoim artykule ponad dwanaście definicji przedsiębiorczości społecznej. Szerokie ujęcie społecznej przedsiębiorczości wskazuje na innowacyjność przedsięwzięcia społecznego (Cochran, 2007), wąskie – na wykorzystanie wygenerowanej nadwyżki z działalności rynkowej do odpowiedzi na potrzeby społeczne (Thompson, 2002).

Wśród definicji społecznej przedsiębiorczości wyróżnić można dwie fundamentalne kategorie – określenia bazujące na procesie. Odnoszą się one do: działań skoncentrowanych na kreowaniu społecznych wartości („innowacyjna aktywność ukierunkowana na kreowanie wartości społecznych, która może pojawiać się zewnątrz lub pomiędzy sektorem działającym nie dla zysku, biznesowym lub rządowym”, Austin i in., 2006, s. 2), tworzenia nowych struktur budowanych w celu rozwiązywania społecznych problemów (Fowler, 2000), innowacyjnych propozycji działań zmierzających do odpowiedzi na potrzeby społeczne (Mair, Marti, 2006), i do inicjowania i realizowania przedsięwzięć o charakterze „nie dla zysku” (Dees, 1998).

W tej grupie zdefiniowania przedsiębiorczości społecznej jest propozycja P.C. Lighta. Według niego społeczna przedsiębiorczość to działania podejmowane przez jednostki, organizacje bądź grupy instytucji w celu wykreowania dużego, trwałego przekształcenia poprzez zmianę podejścia do rozwiązywania problemów społecznych (Light, 2006, s. 49). Light pod wpływem krytyki dotyczącej zbyt szerokiego zdefiniowania przedsiębiorczości społecznej wprowadził

zmiany, wskazując dodatkowo na unikalne motywacje i postawy przedsiębiorców społecznych, charakteryzujących się wytrwałością, rozwagą i optymizmem. Kolejno podkreślił ważność sprzyjającego czasu dla innowacji, inkrementalnego charakteru zmian prowadzącego w efekcie do dużej zmiany oraz faktu, iż przedsiębiorstwa społeczne tworzone są po to, by wytyczać nowe kierunki zmian (Light, 2009).

Osobną kategorię tworzą definicje społecznej przedsiębiorczości, które bazują na charakterystyce cech społecznego przedsiębiorcy (Martin, Osberg, 2007; Peredo, McLean, 2006). C. Leadbeater wskazywał, że przedsiębiorcy społeczni są jednym z najważniejszych źródeł innowacji. Według niego osoby te osiągały cele społeczne, gdyż potrafiły identyfikować niewykorzystane zasoby, aby odpowiadać na potrzeby społeczne oraz udoskonalać usługi społeczne i odnajdywać nowe możliwości świadczenia ich (Leadbeater, 1997, s. 2) J.G. Dees określał przedsiębiorców społecznych jako agentów zmiany w sektorze społecznym, działających poprzez: obranie misji zorientowanej na kreowanie i utrzymywanie wartości społecznych, dostarczanie i aktywne wykorzystywanie nowych okazji do urzeczywistniania przyjętej misji, zaangażowanie się w proces ciągłego uczenia się, odważne działania bez skupiania głównej uwagi na deficytach czy brakach, ukazywanie podjętej odpowiedzialności za wyniki działań wobec społeczności (Dees, 1998, s.4).

M. McLean i A.M. Peredo piszą, że głównymi kryteriami służącymi identyfikacji działań przedsiębiorczych społecznie są: nakierowanie osoby bądź grupy na kreowanie wartości społecznej i dążenie do osiągnięcia tego celu poprzez łączenie takich aktywności, jak: identyfikowanie okazji do kreowania takich wartości i wykorzystywanie tych okazji, innowacyjność, podejmowanie ryzyka, brak zgody na akceptowanie ograniczeń co do posiadanych aktualnie zasobów (Peredo, McLean, 2006, s. 64).

Działania w sferze przedsiębiorczości społecznej nadają nowy sens, tworzą nową jakość. Pokazują, iż najwyższą wartością nie jest zysk, lecz dobro wspólne. Przedsięwzięcia społeczne służą bezpośrednio człowiekowi oraz społeczności. Podkreślają osobowy wymiar pracy, który wymaga ponoszenia odpowiedzialności, realizując tym samym najwyższe wartości osobowe, określające człowieka jako istotę wezwaną do życia w pełni swojego człowieczeństwa.

Personalistyczny wymiar sytuuje przedsiębiorczość społeczną jako ważną i aktualną wartość, która usprawnia społeczne funkcjonowanie człowieka. Pomimo iż w hierarchii wartości nie jest ona na najwyższym poziomie (Kowalczyk, 2006, s.161), to wkomponowana w całość systemu wartości człowieka, usprawnia jego osobę, sposób myślenia i działania, w znaczący sposób dynamizując zwłaszcza sferę socjologiczną.

Emancypacja postępu, zmian, pędu, pracy, sukcesu, wyników może być zgubna. Podejmowane działania mają służyć człowiekowi i dobru wspólnemu. Przedsiębiorczość społeczna ukazuje w nowym świetle znaczenie słów „bycie z” oraz „bycie dla” drugiego. Staje się poniekąd swoistego rodzaju postulatem świadomego uczestnictwa w życiu społecznym. Przedsiębiorczość społeczna, zaimplikowana w personalistycznej hierarchii wartości, powinna stanowić jeden z celów wychowania, w szczególności odnosząc się do urzeczywistniania wartości ekonomicznych i społecznych. Przynależy do wartości opisujących młodą osobę jako przygotowaną do realizacji zadań w sferze społecznej oraz świadomie partycypującą w życiu danej społeczności, tym samym stanowi jeden z elementów wychowania społecznego.

PROCES WYCHOWANIA

Wychowanie do przedsiębiorczości społecznej jest nowym obszarem działań dydaktycznych. Stanowi ono fundament dla tworzenia społeczeństwa kreującego idee dobra wspólnego, gdzie każda osoba jest ważna, może swoimi działaniami podnieść jakość życia wśród mieszkańców zarówno lokalnej, jak i regionalnej wspólnoty.

Życie człowieka jest niewyobrażalne bez działań wykraczających poza codzienne rutynowe i nawykowe czynności. Te ekspansywne i twórcze zachowania określane są jako – transgresje. Człowiek, wykonując je, przewycięża swoje ograniczenia, prowadzi to do zmiany społecznej i własnego rozwoju. Jest wiele rodzajów transgresji, m.in.: zewnętrzne i wewnętrzne, jednostkowe i zbiorowe, osobiste i historyczne, ekspansywne i twórcze (Kozielecki, 2007). Natomiast transgresje konstruktywne o charakterze społecznym prowadzą do zmiany świata, rozwoju kultury, sztuki, środowiska, ubogacenia człowieka oraz tworzenia cywilizacji. J. Tischner mawiał, że prawdziwym bytem człowieka jest czyn-wy czyn. Człowiek jest podmiotem, bytem sprawczym, cechującym się wewnątrzsterownością, autonomią i własną tożsamością. To działania człowieka tworzą historię. Cz. Nosal (2006, s. 226) akcentował tę dynamikę jako mechanizm transgresji, który „jest niejako wbudowany w naturę ludzką jako stały mechanizm wykraczania poza istniejący stan rzeczy”.

Fundamentem w wychowaniu do przedsiębiorczości społecznej jest osobowy charakter wartości, która powinna być dostrzegalna w postawie danej osoby: jej wyborach, decyzjach i działaniach, co wskazuje, iż jest to pewnego rodzaju

wychowanie ku wartościom, a nie specjalizacyjne kształcenie w zakresie przedsiębiorczości społecznej (Chałas, 2004). Wychowanie jest złożonym procesem, którego celem jest wspomaganie rozwoju wychowanka. Oscyluje ono wokół trzech biegunów: osoba wychowawcy, osoba wychowanka oraz sytuacja wychowawcza.

Wychowawca poprzez aktywne towarzyszenie wychowankowi kreuje warunki dla jego rozwoju osobowego, a tym samym aksjologicznego. Wspiera ten proces i czuwa nad jego przebiegiem. U podstaw wspomagania znajduje się intencjonalne inspirowanie wychowanków do aktywności. J. Koziński (1998) w swoim edukacyjnym *credo* określił ten wychowawczy cel jako „stworzenie możliwości rozwoju człowieka–sprawcy”. Na tej płaszczyźnie młody człowiek może mieć okazję do odnajdywania źródeł motywacji „realizowania siebie poprzez wybór wartości i ich urzeczywistniania, a więc życie wartościami” (Chałas, 2006, s. 50). Ostateczny wybór zarówno wartości, jak i działania w odniesieniu do nich, jest decyzją wychowanka, dokonuje się w sferze jego wolności osobowej. Każdy człowiek ma wolną wolę i swoistego rodzaju wrażliwość aksjologiczną; te dwa czynniki warunkują, w jaki sposób będzie odkrywana, poznawana, rozumiana, afirmowana i urzeczywistniana dana wartość (Maj, 2011). Na sytuację wychowawczą wpływają również różnego rodzaju czynniki zewnętrzne m.in.: społeczne, kulturowe, gospodarcze, przyrodnicze, a także znajdujące się w nich wartości. Kontekst sytuacyjny w znaczący sposób kształtuje jakość relacji interpersonalnych pomiędzy wychowawcą a wychowankiem. Jednak nie można odrzucić roli przyjętych strategii, metod, wybranych środków czy też sposobów realizacji zadań wychowawczych.

W procesie wychowania ku wartościom przedsiębiorczości społecznej można wyróżnić kilka etapów decydujących o treściowym wymiarze, a w konsekwencji określających rezultaty działań wychowawczych. Podążając za K. Olbrycht (2000, s. 89, 95) i K. Chałas (2006, s. 47-50), można stwierdzić, że wychowanie do przedsiębiorczości społecznej tworzą następujące komponenty:

- edukacja aksjologiczna – jest to kształcenie w zakresie wiedzy o przedsiębiorczości społecznej oraz w budowaniu sprawności podejmowania aksjologicznych decyzji;
- wychowanie do wartościowania – to „zapewnienie wychowankom wolności wyboru z alternatywnych możliwości, wspomaganie wychowanków w analizowaniu konsekwencji wyboru w kategoriach dobra i zła, w pozytywnym akceptowaniu wartości, konfrontowaniu własnych wyborów z wyborami innych osób, urzeczywistnianiu i utrwalaniu własnych wyborów” (Chałas, 2006, s. 46);

– wychowanie do wartości – to tworzenie własnej hierarchii wartości oraz przyjęcie konsekwentnej postawy wobec wartości szczegółowych;

– animacja społeczna – polega na aktywizowaniu „społeczności lub środowisk do urzeczywistniania wartości” (Chałas, 2006, s. 48), umożliwiając tym samym integrację na płaszczyźnie aksjologicznej, co tworzy nową jakość w świecie wartości poszczególnych ludzi i całej wspólnoty lokalnej.

W odniesieniu do opisanych elementów moduły wychowania do przedsiębiorczości społecznej tworzą:

- poznanie i zrozumienie istoty przedsiębiorczości społecznej,
- internalizację – akceptację i uznanie ich jako własnych wartości,
- implementację – wdrażanie ich we własnym systemie wartości,
- ćwiczenie nabytych umiejętności poprzez doświadczenie,
- animację środowiska do urzeczywistniania przedsiębiorczości społecznej (Chałas, 2006, s. 39-56).

Wyżej wymienione ogniwa wyznaczają zadania wychowawcze. Głównym filarem zadań wychowawczy jest teoretyczne wprowadzenie w istotę przedsiębiorczości społecznej, adekwatnie do zasobów percepcji wychowanków. Niezmiernie istotnym trzonem tego etapu powinno być przenikanie się wiedzy deklaratywnej z proceduralną. Istotne jest również rozwinięcie u wychowanka umiejętności w zakresie wnioskowania dedukcyjnego i indukcyjnego (Lewicka, 2007, s. 276), albowiem tylko wartości poznane i rozumiane mogą być wybrane i uznane jako własne.

Następne zadanie wychowawcze związane jest ze wsparciem udzielanym wychowankom w internalizacji przedsiębiorczości społecznej, czyli w uznaniu jej za obiektywnie wartościową i godną urzeczywistniania we własnym życiu. Internalizacja stanowi proces wolitywny, gdzie człowiek indywidualnie podejmuje decyzje o uznaniu bądź odrzuceniu danych wartości. Wychowawca ma możliwości tworzenia różnych sytuacji, w których wychowanek może w wieloraki sposób odkrywać znaczenie danych wartości tak, by dalej uznać je jako własne oraz później żyć według nich.

Szczególnym wyzwaniem wychowawczym jest implementacja poznanych i zaakceptowanych wartości we własny system wartości. Tutaj rola wychowawcy sprowadza się do wspierania w dokonaniu wolnej, świadomej i odpowiedzialnej hierarchizacji wartości.

Kluczowe w wychowaniu aksjologicznym jest urzeczywistnianie wartości, czyli praktyka życia według nich. Wprowadzanie wartości do swoich działań dokonuje się na różnych etapach, dzięki czemu wychowanek ćwiczy i nabywa

wiele dodatkowych umiejętności, np.: nawiązywanie relacji, współpraca w grupie, komunikacja pozioma i pionowa przy realizacji zadań, asertywność, planowanie, zarządzanie, oceny efektów działań. W odniesieniu do tych sprawności zadaniem wychowawcy jest odpowiednia realizacja programu wychowawczego dostosowująca metody, środki i strategie do potrzeb grupy. Ważnym składnikiem działań wychowawcy jest kształtowanie umiejętności wykorzystania wiedzy oraz wzbudzanie ciekawości poznawczej u wychowanków tak, by kształtować u nich postawę badawczą.

W urzeczywistnianiu wartości poprzez doświadczenie buduje się filar społecznej odpowiedzialności. Każdy człowiek jest realizatorem swoich czynów (sprawczość) oraz „członkiem społeczności i uczestnikiem relacji społecznych” (wspólnotowość) (Wojciszke, 2010, s. 173). D. Bakan (1966) trafnie uważał, że sprawczość i wspólnotowość stanowią dwa główne aspekty ludzkiej egzystencji. Dzielenie się doświadczeniem z innymi utrwalana jest własna hierarchia wartości. Istnieje wiele sposobów animacji. Wychowawca może ukazywać możliwości animacji do przedsiębiorczości społecznej i wspierać wychowanka w realizacji działań. Jako narzędzia mogą być stosowane różnego rodzaju symulacje, gry strategiczne, dramy, metody uczenia się poprzez doświadczenie, tworzenie projektów, metody studium przypadku czy uczenie przez analogie bądź metafory, dodatkowo można wykorzystać przy tym narzędzia interaktywne bądź *visual thinking* (Petty, 2011). Na każdym wymienionym etapie procesu wychowania konieczna jest aktywność zarówno wychowawców, jak i wychowanków. Rezultat procesu wychowania powinna stanowić postawa przedsiębiorczości społecznej u uczniów jako konsekwencja przyjętych i urzeczywistnianych wartości.

PRZYKŁADY DZIAŁAŃ WYCHOWAWCZYCH

W obszarze wychowania do przedsiębiorczości społecznej istnieje wiele ciekawych rozwiązań systemowych. Rozwiązania te dotyczą różnych płaszczyzn życia społecznego, od edukacji, polityki, społeczeństwa obywatelskiego, praw człowieka po zdrowie i środowisko. Nie sposób wymienić wszystkich rodzajów konstruktywnego wykorzystania przestrzeni relacji wychowawczych. Warto tutaj podać kilka przykładów wprowadzania nowej jakości w działania w płaszczyźnie wychowawca–wychowanek.

Jedną z propozycji są gry zespołowe podczas długich przerw. Jill Vialet kierowniczka Muzeum Dziecięcej Sztuki, będąca świadkiem bójki podczas przerwy

w szkole, zaproponowała dyrekcji przeprowadzanie sportowych zajęć rozwojowych. Zależało jej, by dzieci doskonaliły umiejętności współdziałania w grupie, a co za tym idzie, budowania relacji w zespole. Poprzez wspólne gry najmłodszy uczą się empatii, traktowania innych z szacunkiem oraz sprawiedliwości. W tym celu założyła w 1996 r. organizację Playworks (do 2008 r. funkcjonowała pod szyldem Sports4Kids), zajmującą się wypełnianiem uczniom czasu podczas długich przerw w lekcjach. Przeszkoleni edukatorzy aktywizują dzieci do uczestnictwa w grach zespołowych. Jill w artykule opublikowanym w ubiegłym roku na portalu Huffington Post przytaczała wyniki badań wskazujące, że dzieci, które miały w swoich szkołach możliwość rozwoju miękkich umiejętności, łatwiej dostają się na studia wyższe i mają większe szanse znalezienia pracy po ich ukończeniu (<http://www.playworks.org/about>). Dziś organizacja jest obecna już w 23 stanach USA, a do 2020 r. zamierza dotrzeć do 3,5 mln dzieci.

Kolejny pomysł to „Papo de Responsa”, spotkania zainicjowane przez policjanta Roberta Chaveza w Rio de Janeiro – mieście, gdzie policja postrzegana jest jako wróg. Tutaj rozmowa i przykłady życia osób zresocjalizowanych, wykorzystane jako narzędzie działań profilaktycznych zapobiegających przemoc, pozwoliły na zbudowanie liczącej 100 tys. sieci młodych ludzi. Sieć ta działa jako system wzajemnej odpowiedzialności za losy innych ludzi poprzez informowanie i odpowiednie reagowanie w sytuacji zagrożenia życia, dzięki czemu zmalała liczba interwencji policji z użyciem broni. Chavez udoskonalił wewnętrzne procedury w policji, zmierzające do podmiotowego traktowania człowieka.

Ciekawym rozwiązaniem, zaadresowanym bezpośrednio do nauczycieli w Polsce, jest internetowa platforma wymiany doświadczeń, stworzona przez Katarzynę Winkowską-Nowak w 2013 r. Celem tych działań jest pobudzenie potencjału nauczycieli z małych wiosek, tak, aby sami stawali się siłami inspiracyjnymi w swojej społeczności. Platforma ta to laboratorium do badań i innowacji, tworzenia nowych rozwiązań, które są zebrane w ośrodkach regionalnych dla grup E-learningowych (ROSE) w odległych obszarach wiejskich w całej Polsce.

Jeden z członków Ashoki w Polsce, Waclaw Czakon stworzył strefę do kształcenia przyszłych liderów społecznych: Akademię Młodzieżową oraz Niepubliczne Centrum Kształcenia Praktycznego. Są to programy działające pod szyldem Fundacji „Szczęśliwe Dzieciństwo” w Lublinie, adresujące swoje działania do dzieci, młodzieży i dorosłych. Osoby zainteresowane mogą skorzystać z proponowanych form spotkań popołudniową porą – młodsi po lekcjach, dorośli po pracy. Dla dzieci i młodzieży zostały utworzone dwie placówki wsparcia dziennego, gdzie mogą odrobić lekcje oraz uczestniczyć w tematycznych zajęciach uczących

organizacji przedsięwzięć społecznych i pobudzających do oddolnych inicjatyw społecznych. Dorośli uczą się m.in. marketingu, *fundraisingu*, zarządzania organizacją pozarządową, w tym przedsiębiorstwem społecznym.

ZAKOŃCZENIE

Aktualny system edukacji stwarza przestrzeń zarówno szkolną, jak i pozaszkolną, do rozwoju aktywności społecznej, jednak wciąż pozostającą do zagospodarowania. Przykład działań Jill Vialet, wykorzystujący długie przerwy pomiędzy lekcjami, pokazuje tylko jeden ze sposobów wykorzystania tego obszaru. Istnieje wiele alternatyw współpracy międzysektorowej, które można z powodzeniem zaadaptować w polskich szkołach.

Propozycje działań wychowawczych w sieci ROSE, stworzonej przez Katarzynę Winkowską-Nowak, odkrywają przed nauczycielami możliwości do przygotowania młodego człowieka do świadomego uczestnictwa w życiu społecznym i gospodarczym. Natomiast przykład sieci współpracy młodych ludzi, zainicjowanej przez Roberta Chaveza, czy działania liderów społecznych kształconych przez Fundację „Szczęśliwe Dzieciństwo” w Lublinie ukazują, że młode pokolenia wydają się być gotowe do solidarnego reagowania na wyzwania współczesnego świata.

Wychowanie do przedsiębiorczości społecznej jest wyzwaniem wychowawczym, bowiem obala utarty sposób patrzenia na wychowanka. Nie bazuje na brakach, deficytach, lecz na zasobach, których poszukuje się w człowieku, w sytuacji i środowisku zewnętrznym. Uczy patrzeć na świat w kontekście możliwości, a nie ograniczeń, własnego sprawstwa, a nie zrzucania odpowiedzialności. Traktując podmiotowo wychowanka, można nauczyć go twórczo myśleć, być otwartym na zmieniający się świat i potrzeby innych ludzi, poszukiwać rozwiązań tkwiących w otoczeniu.

Moskowitz pisał (2009, s. 691), że „jesteśmy istotami społecznymi, zaangażowanymi w poznanie społeczne”. Życie w świecie społecznym to dynamiczna sekwencja interakcji. Rozważania Jana Pawła II (1998, s. 76) przekonują, iż „w ślad za (wewnętrznym) kształtowaniem siłą tej samej prawdy i miłości musi iść przekształcanie świata. Jest to proces, który z wymiaru osobowego zmierza ku wymiarowi wspólnotowemu”. W tym świetle aktywność młodych ludzi, wynikająca z dążenia do udoskonalania świata, prowadzi do przejęcia odpowiedzialności za jego dalsze losy oraz do aktywnego włączania się w jego transformacje ponad interesy danej jednostki.

BIBLIOGRAFIA

- AUSTIN, J., STEVENSON, H., WEI-SKILLERN, J. (2006), Social and Commercial Entrepreneurship: Same, Different or Both?, "Entrepreneurship: Theory and Practice", vol. 30, Issue 1.
- BAKAN, D. (1966), The duality of human existence. Reading, PA: Addison-Wesley.
- BORNSTEIN, D. (2004), How to Change the World. Social Entrepreneurs and the Power of New Ideas, Oxford University Press.
- BROCK, D.D. (2008), Social Entrepreneurship Teaching Resources Handbook, Ashoka's Global Academy for Social Entrepreneurship.
- BROCK, D.D., KIM, M. (2011), Social Entrepreneurship Education Resource Handbook, Ashoka.
- CERTO, S.T., MILLER, T. (2008), Social Entrepreneurship: Key Issues and Concepts, "Business Horizons", vol. 51, Issue 4.
- CUKIER, W., TRENHOLM, S., CARL, D., GEKAS, G. (2011), Social Entrepreneurship: A content analysis, "Journal of Strategic Innovation and Sustainability", Issue 7 (1).
- CHAŁAS, K. (2004), Przedsiębiorczość w wychowaniu – aspekt aksjologiczny, w: K. Jarremczuk (red.), Uwarunkowania przedsiębiorczości, Tarnobrzeg: WPWSZ.
- CHAŁAS, K. (2006), Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki, t. I, Lublin-Kielce: Wydawnictwo Jedność.
- DEES, J.G. (1998), The Meaning of "Social Entrepreneurship", https://centers.fuqua.duke.edu/case/knowledge_items/the-meaning-of-social-entrepreneurship [dostęp: 10.07.2017].
- FRANK, R.H. (2007), Mikroekonomia. Jakiej jeszcze nie było, Gdańsk: GWP.
- FOWLER, A. (2000), NGOs as a Moment in History: Beyond Aid to Social Entrepreneurship or Civic Innovation, "Third World Quarterly", vol. 21, Issue 4.
- GADACZ, T. (1993), Wychowanie do wolności, w: F. Adamski (red.), Poza kryzysem tożsamości. W stronę pedagogiki personalistycznej, Kraków: WN PAT, s. 102-104.
- JAN PAWEŁ II, List do rodzin, 2 lutego 1994.
- JAN PAWEŁ II, (1998), Nie lękajcie się. Myśli o życiu we współczesnym świecie, Warszawa: Prószyński i S-ka.
- KUNOWSKI, S. (2001), Podstawy współczesnej pedagogiki, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- KOZIELECKI, J. (2009), Nowe idee w psychologii, Gdańsk: GWP.
- LEADBEATER, C. (1997). The Rise of the Social Entrepreneur, London: Demos.
- LEWICKA, M. (2007), Myślenie i rozumowanie, w: J. Strelau (red.), Psychologia, Lublin, s. 275-315.
- LIGHT, P.C. (2006), Reshaping Social Entrepreneurship, "Stanford Social Innovation Review", vol. 4, no 3.
- LIGHT, P.C. (2008), The Search for Social Entrepreneurship, Washington DC, Booking Institution Press.
- LIGHT, P.C. (2009), Social Entrepreneurship Revisited, "Stanford Social Innovation Review", vol. 7, no. 3.

- MAJ, A. (2011), Wychowanie do innowacyjności i przedsiębiorczości, w: P. Kawalec, A. Błachut (red.), *Odpowiedzialność społeczna w innowacyjnej gospodarce*, Lublin: Wydawnictwo KUL, s. 210-258.
- MOSKOWITZ, G.B. (2009), *Zrozumieć siebie i innych*, Gdańsk: GWP.
- MARCZUK, S. (2004), Aksjologiczny wymiar przedsiębiorczości i zarządzania, w: K. Jarremczuk (red.), *Uwarunkowania przedsiębiorczości*, Tarnobrzeg: WPWSZ.
- MARTIN, R.L., OSBERG S., (2007), Social Entrepreneurship: The Case for Definition, "Stanford Social Innovation Review", Vol. 5, No.2.
- NOSAL, Cz., (2006), Nadzieja, czas i heurystyka żagla, w: E. Aranowska, M. Goszczyńska (red.), *Człowiek wobec wyzwań i dylematów współczesności* (s.228-243). Warszawa: Scholar.
- NOWAK, M. (2001), *Podstawy pedagogiki otwartej*, Lublin: RW KUL.
- NOWAK, M. (2008), *Teorie i koncepcje wychowania*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- OLBRYCHT, K. (2000), *Prawda, dobro, piękno w wychowaniu człowieka jako osoby*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- PETTY, G. (2011), *Nowoczesne nauczanie*, Sopot: GWP.
- PEREDO, A.M., MCLEAN, M. (2006), Social Entrepreneurship: A Critical Review of the Concept, "Journal of World Business", vol. 41.
- PRASZKIER, R., NOWAK, A. (2012), *Przedsiębiorczość społeczna*, Warszawa: Wolters Kluwer Business.
- RYNIO, A. (2011), ABC wychowania do odpowiedzialności, w: P. Kawalec, A. Błachut (red.), *Odpowiedzialność społeczna w innowacyjnej gospodarce*, Lublin: Wydawnictwo KUL, s. 210-258.
- SEN, P. (2007), Ashoka's Big Idea: Transforming the World through Social Entrepreneurship, "Futures", vol. 39, Issue 5.
- SZTOMPKA, P. (2002), *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków: Wydawnictwo Znak.
- TARNOWSKI, J. (1993), *Jak wychowywać?*, Warszawa: Wydawnictwo ATK.
- THOMPSON, J.L. (2002), The World of the Social Entrepreneur, "The International Journal of Public Sector Management", vol. 15, Issue 5.
- TISCHNER, J. (1984), *Wobec wartości*, Poznań: Wydawnictwo W drodze.
- WITKOWSKI, L. (1998), „Forum oświatowe”, *Listy o edukacji*, nr 2(19), s. 103-106.
- WOJCISZKE, B. (2010), *Sprawczość i wspólnotowość*, Gdańsk: GWP.

WYCHOWANIE DO PRZEDSIĘBIORCZOŚCI SPOŁECZNEJ W TEORII I PRAKTYCE

Streszczenie

Wychowanie do przedsiębiorczości społecznej budzi świadomość społeczną dotyczącą możliwości działań na rzecz drugiego człowieka, zwracania uwagi na potrzeby innych oraz zmienia sposób myślenia o tworzeniu wartości społecznych. Pokazuje, że człowiek jest twórcą, kreatorem odpowiedzialnym nie tylko za siebie, ale również za innych, współtworzy

społeczeństwo. Jego czyny nakreślają współczesną historię. Przedsiębiorczość społeczna otwiera przestrzeń do budowania poczucia sprawstwa w duchu dobra wspólnego.

W artykule podjęto próbę przedstawienia zarysu wychowania do przedsiębiorczości społecznej i niektórych jej uwarunkowań.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość społeczna; odpowiedzialność społeczna; wychowanie.

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP EDUCATION IN THEORY AND PRACTICE

S u m m a r y

Social entrepreneurship education awakes social awareness about the possibility of action for another person, mindfulness for others and changes the way we think about creating social values. It shows that man is a creator responsible not only for himself but also for others - he contributes to society. His actions outline contemporary history. Social entrepreneurship opens up a space for building a sense of belonging in the spirit of the common good. This article attempts to present the overview of social entrepreneurship education and some of its determinants.

Key words: social entrepreneurship; social responsibility; education.